

УДК 338.24

Курмаєв Петро Юрійович,
доктор економічних наук,
професор кафедри економічної теорії та права
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕСТРИКЦІЇ ТІНЬОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

У статті досліджено вплив тіньового сектору на соціально-економічні процеси в Україні. Проаналізовано основні методи оцінки тіньової економічної діяльності. Наведено розрахункові оцінки показників рівня тіньової економіки. Визначено пріоритети державної стратегії детінізації економіки України. Запропоновано основні заходи, які сприятимуть зменшенню рівня тінізації економіки.

Ключові слова: тіньова економіка, злочин, державне регулювання, легалізація

Постановка проблеми. Розвиток тіньових економічних відносин в Україні є однією з суттєвих загроз не лише у економічній, а й соціальній та політичній сферах.

Упродовж останніх років основними факторами активізації динаміки тіньової економіки стали непослідовність економічних перетворень, низькі темпи реформування господарського комплексу та інші. Враховуючи вищезазначене, наукові розвідки у даному напрямку є актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню тіньових економічних відносин присвячено праці А. Базилюк, З. Варналія, В. Поповича О. Турчинова та інших.

Разом з тим, окремі питання оцінки обсягу тіньового сектору та його впливу на соціально-економічну ситуацію у країні потребують додаткового дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз динаміки обсягу тіньової економіки та розробка напрямів її рестрикції.

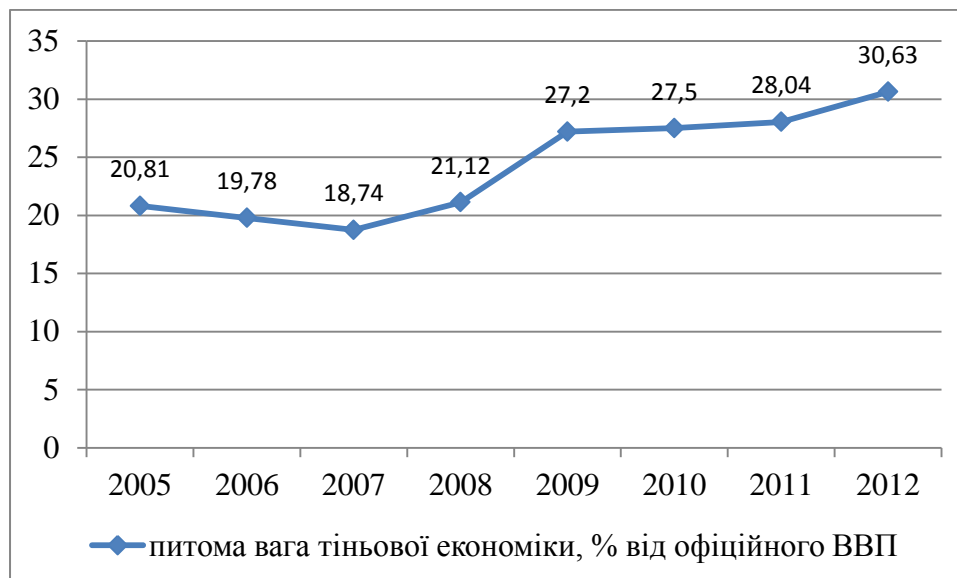
Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах тіньова економіка створює реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку нашої держави. Без урахування тіньової складової значно ускладнюється адекватна оцінка тенденцій у соціально-економічній сфері, процес прийняття ефективних управлінських рішень, реалізація законодавчих ініціатив [7].

У статті використано удосконалений метод оцінки тіньової економіки за показниками зайнятості описаний у наших попередніх дослідженнях [4; 5].

Результати розрахунків (рис. 1) засвідчили зростання до 30,63% у 2012 році питомої ваги тіньової економіки відносно офіційного ВВП.

Близькими за значеннями були показники рівня тінізації економіки, які розраховувалися Міністерством економічного розвитку і торгівлі. Так, рівень тіньової економіки, розрахований за електричним методом склав 31% від рівня офіційного ВВП, монетарним – 26%, інтегральний показник становив 34% [3, с. 2].

Рівень тіньової економіки, розрахований за різними методиками, мав різні тренди, але більшість із них засвідчила тенденцію до зростання її обсягів [10].

Рис.1. Динаміка питомої ваги тіньової економіки, % від офіційного ВВП
Джерело: розраховано автором

У праці В. Дрьоміна [1] вірно наголошується, що тіньова економіка є соціально-економічним явищем, яке тісно пов'язане із злочинною діяльністю. Саме тому доцільно проаналізувати кримінальну складову тіньової економіки.

Таблиця 1

Кількість злочинів у господарській сфері

Злочини у сфері господарської діяльності	Зареєстровано злочинів		Розслідувано злочинів	
	2011	2012	2011	2012
фіктивне підприємництво	550	323	345	290
легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом	346	266	262	281
нецільове використання бюджетних коштів	40	16	27	12
порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом	2067	2268	1995	2243
шахрайство з фінансовими ресурсами	353	215	277	233
незаконна приватизація державного, комунального майна	33	21	16	14
незаконні дії щодо приватизаційних паперів	3	-	2	-
недотримання особою обов'язкових умов щодо приватизації державного, комунального майна	43	-	37	2
інші	6521	4087	5092	3496

Джерело: [5]

За результатами діяльності правоохоронних органів у 2012 році зареєстровано 7196 злочинів у господарській сфері, з них по 6569 – ведеться слідство. Структура злочинів у господарській сфері засвідчує наявність всіх видів протиправних діянь передбачених Кримінальним кодексом України.

Дані табл. 1, в цілому, свідчать про зменшення кількості зареєстрованих злочинів у господарській сфері. Разом з тим, занепокоєння викликає суттєва різниця між зареєстрованими злочинами та тими, що розслідуються. Це стосується, переважно, фіктивного підприємництва, нецільового використання бюджетних коштів, незаконної приватизації майна.

На нашу думку, зниженню тіньової активності в Україні повинно передувати, перш за все, підвищення адекватності державного регулювання в цілому.

Прискорення динаміки тіньових економічних процесів зумовило зростання потреби у реалізації цілеспрямованого стабілізуючого регулюючого впливу.

Це обумовлено тим, що ринкове саморегулювання не здатне створити умови для рестрикції тіньового сектору економіки.

Регулюючий вплив покликаний забезпечити збалансований розвиток шляхом запровадження вирівнювальних механізмів подолання суспільних проблем, які є передумовами виникнення тіньових економічних відносин.

Зазначений підхід передбачає підвищення ролі та відповідальності органів влади, необхідність пошуку нових інструментів стимулювання соціально-економічного розвитку, зокрема об'єднання зусиль місцевого бізнесу, громадськості, самоврядування та держави [8, с. 30].

Вчений Ю. Тихомиров зазначає, що ідея державного регулювання сприймається критично як зниження ролі держави в умовах формування ринкової економіки. Але жодна держава не відмовляється від регулювання [13].

З цього приводу у фаховій економіко-правовій літературі відзначається, що ринкова економіка ніколи не існувала у чистому виді, поза суспільством і окремо від держави.

Необхідність активного регулюючого впливу держави на соціально-економічні процеси неодноразово підкреслювалась у працях інших учених.

Наприклад, В. Лаптев вважає, що перехід до ринкової економіки спочатку сприймався як повна відмова від державного регулювання господарської діяльності, повне саморегулювання. Наступив момент усвідомлення того, що державне регулювання при переході до ринкової економіки в нашій країні є необхідним, у підприємницькому законодавстві не можна односторонньо орієнтуватися тільки на приватні інтереси, оскільки вони повинні поєднуватися з інтересами публічними [6].

На необхідності посилення ролі держави в економічній та соціальній сферах постсоціалістичних країн наголошує й професор В. Ф. Савченко. Так, на його думку самоорганізація, класичним взірцем якої є ринок, у тій чи іншій мірі притаманна достатньо стійким економічним системам, але малоефективна в період переходу від однієї системи до іншої. Крім того, відсутність ефективних регулюючих механізмів у часи трансформації призводить до наростання хаотичних процесів, консервації і деструктивного переродження старих структур, послабленого розвитку та відхилень незміцнених паростків реформаторського характеру [9, с. 22].

Водночас, багатоаспектність та розгалуженість проявів тіньових економічних відносин засвідчує безперспективність поодиноких несистемних заходів протидії шляхом посилення лише контрольно-каральних функцій держави.

Важливими загальними чинниками детінізації економіки є [15]: визначення чіткого курсу економічних перетворень з прозорими стратегічними пріоритетами; деполітизація економіки; обмеження монопольної поведінки в усіх сферах економічної діяльності;

запровадження відкритого діалогу органів державної влади з представниками суб'єктів господарювання.

Розвиток тіньових економічних відносин триватиме, поки не буде, з одного боку, створено передумов до формування сприятливого підприємницького середовища, з іншого – не буде забезпечено ефективне функціонування механізму боротьби з її проявами.

Подальше залучення до офіційного господарського обороту коштів, які обслуговують тіньові економічні операції, потребує розробки спеціальної довгострокової політики легалізації тіньових капіталів некримінального походження.

Можливість залучення тіньових капіталів в офіційну економіку полягає у комплексному вирішенні двох ключових проблем: створенні економічно вигідних умов для їхнього повернення до легального обігу та наданні відповідних законодавчих гарантій.

З цією метою необхідно запровадити на певний період політику амністії по відношенню до тіньового капіталу, сприяючи його легальному інвестуванню [15].

Заходи щодо легалізації тіньового капіталу повинні супроводжуватися комплексом жорстких інструментів запобігання подальшому розвитку тіньового сектору та експорту капіталу за межі України, які повинні впроваджуватися синхронно зі стимулами легалізації.

Відповідно до напрямів розвитку системи запобігання та протидії легалізації незаконних доходів доцільною є реалізація таких заходів [14, с. 9]:

- виявлення нових банківських та фінансових технологій, що можуть використовуватися для легалізації незаконних доходів та вжиття заходів до запобігання їх використанню;
- проведення постійного моніторингу зовнішньоекономічних операцій, що здійснюються через офшорні зони;
- забезпечення регулювання та нагляду за благодійними організаціями з метою запобігання та протидії легалізації незаконних доходів;
- недопущення діяльності фізичних і юридичних осіб, що надають послуги з переказу коштів без отримання відповідної ліцензії та без державної реєстрації як суб'єктів господарювання.

Збереження можливості застосування прямих фінансових важелів економічної політики (у вигляді бюджетного фінансування, цільового пільгового кредитування тощо) вимагає суттєвого удосконалення системи державного контролю над їх використанням, яка має радикально знизити можливості тінізації та поширення корупції [11].

На нашу думку, доцільно погодитися із науковим підходом викладеним у [3], що основним принципом побудови сучасної моделі державного фінансового контролю є її децентралізація. Мова йде про створення в органах місцевої влади всіх рівнів системи внутрішнього контролю за витрачанням коштів місцевих бюджетів та комунального майна і системи зовнішнього незалежного контролю.

Висновки. Поряд із загальним поліпшенням підприємницького середовища внаслідок дерегулювання діяльності суб'єктів господарювання, доцільним є застосування комплексу чітко визначених заходів, які стимулюватимуть процеси рестрикції тіньового сектору.

Базовими є заходи економіко-правового характеру, спрямовані на обмеження чинників, які зумовлюють виникнення тіньових економічних відносин.

Органами державного управління неповною мірою використовуються засоби соціально-психологічного та інформаційно-роз'яснювального характеру, зокрема щодо

негативних наслідків від функціонування підприємств у тіньовому секторі, приховування частини виручки чи заробітної плати, вступу у неформальні та/ чи корупційні стосунки з органами влади та державного управління [2].

Список використаних джерел:

1. Дрьомін В. М. Формування тіньової економіки у сфері господарської діяльності як соціального інституту / В. М. Дрьомін // Актуальні проблеми держави права: збірник наукових праць. Вип. 56 / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. Р. М. Мінченко. – Одеса: Юридична література, 2010.– С. 23-33.
2. Експертна доповідь «Україна в 2007 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку». – К.: НІСД, 2008. – 264 с.
3. Іванова І. М. Аналіз стану фінансово-бюджетної дисципліни в Україні на регіональному рівні / І. М. Іванова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/April/14.htm>.
4. Курмаєв П. Ю. Основные направления повышения эффективности управления социально-экономическим развитием на региональном уровне / П. Ю. Курмаєв // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2012. – № 3. – С. 19–22.
5. Курмаєв П. Ю. Алгоритм оцінки тіньового сектору економіки / П. Ю. Курмаєв [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_PRNIT_2012/Economics/16_120186.doc.htm.
6. Лаптев В. В. Проблемы совершенствования предпринимательского законодательства / В. В. Лаптев // Правовое регулирование предпринимательской деятельности: Сб. статей / Под ред. В. В. Лаптева. – М.: Институт государства и права РАН, 1995. – С. 4-17
7. Особливості та шляхи детінізації економіки України: Матеріали засідання «круглого столу» / За редакцією З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 120 с.
8. Пельтек Л. В. Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми: [Монографія] / Пельтек Л. В. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ, 2010. – 265 с.
9. Савченко В. Ф. Теоретичні підходи до регулювання соціально–економічного розвитку на рівні держави та регіонів / В. Ф. Савченко // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки та управління. – 2009. – №1. – С. 15–27.
10. Стан та структура злочинності в Україні станом на 20 листопада 2012 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=67108>.
11. Сутність та стратегічні пріоритети детінізації української економіки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/tyn_ekon/10.htm.
12. Тенденції тіньової економіки в Україні у I кварталі 2012 року – К.: НІСД, 2012. – С. 2.
13. Тихомиров Ю. А. Публичное право: [Учебник] / Ю. А. Тихомиров. – М.: Издательство БЕК, 1995. – 496 с.
14. Челомбійко Т. Вдосконалення управління потенціалом розвитку банківського сектору економіки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6844/2.pdf>.
15. Щодо шляхів та механізмів легалізації тіньових капіталів в Україні. –

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/Monitor/Monitor_4/index.htm.

***Курмаев П. Ю. Основные элементы государственной политики рестрикции
теневых экономических отношений в Украине***

В статье исследовано влияние теневого сектора на социально-экономические процессы в Украине. Проанализированы основные методы оценки теневой экономической деятельности. Приведены расчетные оценки показателей уровня теневой экономики. Определены приоритеты государственной стратегии детенизации экономики Украины. Предложены основные мероприятия, которые будут способствовать уменьшению уровня тененизации экономики.

Ключевые слова: *теневая экономика, преступление, государственное регулирование, легализация.*

***Kurmaiev P. Y. The main elements of state policy of restriction of shadow economic
relations in Ukraine***

The article explores the influence of the shadow sector in socio-economic processes in Ukraine. Analysis of the basic methods of estimation of the shadow economic activity in Ukraine. The estimated indicators of the level of shadow economy. Defined priorities of the state strategy for reducing shadow economy in Ukraine.

Keywords: *shadow economy, crime, government regulation, legalization.*

